

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-2-40>**Інна ХАРЧЕНКО,***orcid.org/0000-0010-0111-0125*

доктор педагогічних наук,

доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства

Сумського національного аграрного університету

(Суми, Україна) *kharchenko-inna@ukr.net***Інна ШИШЕНКО,***orcid.org/0000-0002-1026-5315*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри математики

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

(Суми, Україна) *shiinna@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

Стаття присвячена дослідженню професійної культури фахівця. Стаття охоплює питання про сутність феномена культури, норми і значимість професійної культури як засобу соціалізації, статусну роль професійної культури в сучасних умовах. Успішність професійної діяльності значною мірою залежить від того, наскільки індивідуальні психологічні якості фахівця відповідають вимогам професії, наскільки повно особистість сприймає традиції, норми і правила поведінки в певному професійному середовищі. Це дає підстави говорити про місце і значущість професійної культури, шляхів її формування як важливого чинника розвитку і становлення професійних якостей особистості.

Складовою частиною професійної культури є готовність до постійної продуктивної творчої діяльності, у процесі якої відбувається засвоєння людиною суспільного й історичного досвіду, відображеного в предметах матеріальної і духовної культури. Ефективність професійної культури багато у чому залежить від позитивного емоційного фону в процесі життєдіяльності, установки на пошук істини, що є істотним компонентом поняття «особистий сенс життя». Розглядаємо професійну культуру як невід'ємну частину загальної культури особистості, що ґрунтується на свідомому засвоєнні, безперервному розвитку і використанні цілісної системи спеціальних і соціально-гуманітарних знань, умінь і навичок, цінностей, професійно важливих якостей щодо ефективної професійної діяльності в ситуаціях, що вимагають мобілізації особистісних ресурсів майбутніх фахівців. Формування професійної культури в умовах освітньо-виховної роботи здійснюється за певними напрямками. Це такі напрями: розвиток професійної індивідуальності, тобто оволодіння комплексом професійних знань, умінь і навичок; виховання, тобто залучення до соціокультурного досвіду професії і суспільства в цілому; вироблення комплексу якостей, необхідних для розвитку професійної самосвідомості і творчої активності. Для формування професійної культури першорядне значення має мотивація до саморозвитку і особистісного зростання майбутнього працівника.

Ключові слова: професійна підготовка, культура, професійна культура, майбутні фахівці.

Inna KHARCHENKO,*orcid.org/0000-0010-0111-0125*

Doctor of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of State and Legal Disciplines and Ukrainian Studies

Sumy National Agrarian University

(Sumy, Ukraine) *kharchenko-inna@ukr.net***Inna SHYSHENKO,***orcid.org/0000-0002-1026-5315*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Mathematics

Makarenko Sumy State Pedagogical University

(Sumy, Ukraine) *shiinna@ukr.net*

FORMATION OF PROFESSIONAL CULTURE AS A NECESSARY CONDITION FOR TRAINING A MODERN SPECIALIST

The article is devoted to the study of professional culture and covers the question of the essence of the phenomenon of culture; norms and significance of professional culture as a means of socialization; status role of professional culture

in modern conditions. The success of professional activity largely depends on how the individual psychological qualities of the specialist meet the requirements of the profession, how fully the individual perceives the traditions, norms and rules of conduct in a particular professional environment. This gives grounds to talk about the place and importance of professional culture, ways of its formation as an important factor in the development and formation of professional qualities of the individual. A component of professional culture is the readiness for constant productive creative activity, in the process of which a person assimilates socio-historical experience, reflected in the subjects of material and spiritual culture. Its effectiveness largely depends on the positive emotional background in life, the attitude to the search for truth, which is an essential component of the concept of "personal meaning of life". We consider professional culture as an integral part of the general culture of the individual, based on the conscious assimilation, continuous development and use of a holistic system of special and socio-humanitarian knowledge, skills, values, professionally important qualities for effective professional activity in situations requiring mobilization. personal resources of future professionals. Formation of professional culture in the conditions of educational work is carried out in the following directions: development of professional individuality, i.e. mastering of a complex of professional knowledge, abilities and skills, education (involvement in sociocultural experience of a profession and society as a whole), development of a complex of qualities necessary for professional self-awareness. and creative activity. Motivation of self-development and personal growth of the future employee is of paramount importance for the formation of professional culture.

Key words: professional training, culture, professional culture, future specialists.

Постановка проблеми. Сьогодні вища професійна освіта перестає бути виключно процесом підготовки до професійної діяльності. Її призначення все більше полягає також у виконанні певної сукупності гуманістичних задач і функцій з виховання майбутнього фахівця, формування та розвитку його особистості, прищеплення йому загальної культури, духовності, морально-етичних принципів і переконань. Це означає, що сьогодні суспільство вимагає від професійної освіти ефективної підготовки до успішного життя і діяльності в надзвичайно складних умовах сучасного мінливого світу.

Успішність професійної діяльності значною мірою залежить від того, наскільки індивідуальні психологічні якості фахівця відповідають вимогам професії, наскільки повно особистість сприймає традиції, норми і правила поведінки в певному професійному середовищі. Це дає підстави говорити про місце і значущість професійної культури, шляхи її формування як важливого чинника розвитку і становлення професійних якостей особистості.

Аналіз досліджень. Вивченню професійної культури майбутніх фахівців різних професій присвячені праці Г. Балла, М. Бойко, А. Видри, А. Вінеславської, Н. Волошко, Е. Клімова, А. Проскури та ін. У справі підготовки майбутнього фахівця провідна роль належить формуванню його професійної культури, що є процесом перетворення суспільних і професійних цінностей на особистісні. Сучасна людина в умовах відкритого світу має надзвичайну свободу вибору, що стосується системи освіти, сфер діяльності тощо. Однак головне питання полягає в тому, чи готова особистість до такого вибору.

Н. Крилова вважає, що професійна культура – це не просто вміння визначати і вибирати кращу

культурну норму, а радше прагнення використувати нові культурні зразки. На її думку, професійна культура є станом самовідновлення власної культури і культурної ідентичності в освіті. При цьому така культура постійно зазнає змін (Крилова, 2000: 205).

Таким чином, цінності професійної діяльності в процесі інтеріоризації стають основою ціннісних орієнтацій і внутрішньої культури особистості майбутнього фахівця, визначають його ставлення до професійної діяльності, професійну позицію, подальші успіхи в обраній професії.

Мета статті – розглянути особливості процесу формування професійної культури майбутнього фахівця як важливого чинника розвитку і становлення професійних якостей особистості.

Виклад основного матеріалу. Культура – це цілісне й органічне поєднання багатьох сторін людської діяльності, тому поділ культури на суспільну та індивідуальну є досить умовним. Точкою відліку в характеристиці будь-якої культури є самосвідомість, тобто світогляд тих, хто її створює. Сьогодні існує безліч визначень поняття «культура». Найчастіше поняття «культура» вживається на позначення сторони будь-якого виду людської діяльності. Саме тому у вітчизняній науці склався і зміцнився підхід до розуміння і пояснення культури, який отримав назву «діяльнісний». Досить простежити еволюцію людської діяльності, щоб переконатися в паралельному розвитку культури. Освоєння особистістю культури передбачає освоєння способів практичної діяльності. Однак між діяльністю і культурою не можна ставити знак рівності. Аналіз специфіки змісту, засобів і результатів діяльності і культури є достатньою підставою для визнання діяльності лише одним з істотних атрибутів соціальної реальності. Культура характеризує всі атрибути

цієї реальності, поєднуючи всі галузі матеріальної та духовної діяльності. Культура як універсальна характеристика діяльності визначає пріоритетні види діяльності і способи її здійснення.

Наступною складовою частиною поняття «професійна культура» є професія, що в перекладі з латинської означає «заняття, робота». Основними елементами професії вважають спеціалізацію – відділення від інших видів діяльності в рамках поділу праці, досить тривале застосування усталеного способу виконання завдання, а також джерело доходу, що забезпечує існування людини. Як зазначає Ю. Чернова, сьогодні вимогою суспільства до фахівця є не професіоналізм, а професійна культура, тому що динаміка розвитку суспільства вимагає від людини високоякісної прогнозованості і гуманістичної обґрунтованості своїх дій (Чернова, 2000: 17).

Професія безпосередньо впливає на формування фахівця, вона робить його відмінним від представників інших професійних груп, породжує різноманітні соціальні інтереси. Існує декілька підходів до обґрунтування суті професіоналізму фахівця: особистісний, що ґрунтується на визначенні професійно важливих якостей фахівця як суб'єкта праці; діяльнісний, що базується на виявленні закономірностей професійного зростання через вивчення результативності діяльності; цілісний, який заснований на взаємопов'язаному вивченні особистісного і професійного зростання (Куницкая, 2004: 4).

Оскільки професійна культура майбутнього спеціаліста формується в процесі вивчення як спеціальних, так і загальних та соціально-гуманітарних дисциплін, то вона складається в результат цілісної підготовки студентів, розвитку їх зацікавленості і відповідальності за результат цієї діяльності. На думку В. Семиченко, сенс процесу формування професійної культури полягає в тому, щоб допомогти майбутньому фахівцеві усвідомити сутність обраної професії, її вимоги до виконавця, мету, зміст і функції професійної діяльності, можливі індивідуальні стратегії виконання професійних обов'язків, специфіку професійної майстерності та шляхи оволодіння нею, прийоми творчої адаптації до змісту і структури професійної діяльності (Семиченко, 1997: 114).

Професійна культура особистості виступає основою для систематизації професійно важливих якостей фахівця, для створення ідеальних професійних моделей особистості, що має важливе теоретичне і практичне значення для культури праці і професійної діяльності.

Теорія і практика як система знань, умінь і навичок є феноменом професійної культури,

характеризує рівень особистісних якостей майбутнього фахівця. За визначенням, яке надає культурологічний словник, професійна культура характеризує рівень і якість професійної діяльності, залежить від соціально-економічного стану суспільства і сумлінності в оволодінні певними знаннями, навичками конкретної професії та їх практичного використання. Професійна культура, крім необхідних знань, умінь і навичок, включає в себе певні особистісні якості, норми ставлення до різних складників професійної діяльності (Капська, 2001: 134). Рівень сформованості професійно значущих якостей людини детермінує успіх її професійної діяльності.

У процесі професійного розвитку відбувається оволодіння майбутнім фахівцем системою професійно важливих якостей, до якої входять «комунікативні, мотиваційні, характерологічні, рефлексивні, освітні, інтелектуальні, психофізіологічні якості» (Енциклопедія, 2008: 733). На основі узагальнення результатів досліджень професійно важливих якостей людини А. Саннікова виділяє ті якості, які мають універсальний характер. Це такі якості: відповідальність, самоконтроль, емоційна стійкість, схильність до ризику тощо. Для представників різних професій авторка визначає специфічні характеристики і акцентує, що «значна кількість можливих поєднань і варіацій робить неможливим дослідження особистості та її індивідуального становлення як професіонала» (Саннікова, 1995: 46).

Система якостей, що зумовлюють успішне оволодіння майбутніми фахівцями обраною професією, досить чітко висвітлена в дослідженні В. Андреева (Андреев, 1988), який характеризує 9 блоків якостей. Це такі якості: мотиваційно-творча активність, спрямованість особистості до діяльності; інтелектуально-логічні здібності; інтелектуально-евристичні здатності; світоглядні якості; моральні якості; естетичні якості; комунікативно-творчі здатності; здатності до самоврядування, індивідуальні особливості, які служать запорукою ефективною діяльності (зокрема, навчальна діяльність).

Предметне поле дослідження професійної культури охоплює питання про сутність соціалізації як феномена культури, норми і значимість культури як засобу соціалізації, статусне значення культурних норм в різних соціальних середовищах, статусну роль культури в умовах масового виробництва. Складовою частиною професійної культури є готовність до постійної продуктивної творчої діяльності, в процесі якої відбувається засвоєння людиною суспільного й історичного

досвіду, відображеного в предметах матеріальної і духовної культури. Ефективність професійної культури багато в чому залежить від позитивного емоційного фону в процесі життєдіяльності, установки на пошук істини, що є істотним компонентом поняття «особистий сенс життя».

Отже, ми розглядаємо професійну культуру як невід'ємну частину загальної культури особистості, що ґрунтується на свідомому засвоєнні, безперервному розвитку і використанні цілісної системи спеціальних і соціально-гуманітарних знань, умінь і навичок, цінностей, професійно важливих якостей щодо ефективної професійної діяльності в ситуаціях, що вимагають мобілізації особистісних ресурсів майбутніх фахівців. Формування професійної культури в умовах освітньо-виховної роботи здійснюється за певними напрямками. Це такі напрями: розвиток професійної індивідуальності, тобто оволодіння комплексом професійних знань, умінь і навичок; виховання, тобто залучення до соціокультурного досвіду професії і суспільства в цілому; вироблення комплексу якостей, необхідних для розвитку професійної самосвідомості і творчої активності (Зиятдинова, 1999). Для формування професійної культури першорядне значення має мотивація до саморозвитку і особистісного зростання майбутнього працівника. Як зазначає А. Деркач, особистість повинна оволодіти здатністю до проєктування саморозвитку і до організації в межах своєї творчої діяльності умов для самореалізації (Деркач, 2004: 575).

Серед важливих якостей вискоєфективної професійної підготовки студентів виділимо основні складові частини професійної культури майбутнього фахівця, якими є професійна грамотність, професійна компетентність, мотиваційно-ціннісний і емоційно-чуттєвий компоненти. Слід враховувати, що ці компоненти професійної культури є взаємопов'язаними.

Висновки. Професійна культура майбутнього фахівця повинна формуватися завдяки

цілеспрямованому педагогічному впливу на особистість через розкриття можливостей майбутнього фахівця, мотивів, професійно значущих якостей в процесі цілеспрямованої взаємодії на рівні «викладач-студент». Основні принципи професійної освіти і моделі студентоцентричного навчання повинні стати концептуальною основою для формування професійної культури майбутніх фахівців у процесі цілісної професійної підготовки. З огляду на це головним завданням ЗВО є створення організаційних і психолого-педагогічних умов для розвитку творчої особистості, тобто суб'єкта власного життя, здатного до самостійного вироблення позитивних ідей, гуманного ставлення до людей. Підвищення рівня професійної культури майбутніх фахівців має здійснюватися шляхом впровадження механізму оптимізації їх відносин з викладачами завдяки реалізації особистісно орієнтованої моделі взаємодії між ними та використанню інтерактивних методів навчання. Освітній простір в цілому повинен стати джерелом саморозвитку і безперервного самовдосконалення майбутнього фахівця, природним наслідком якого буде підвищення рівня його професійної культури.

У освітньому процесі ЗВО професійна культура як важливий фактор якісної підготовки майбутнього фахівця повинна бути спрямована на виявлення суперечностей, які опосередковують реалізацію завдання формування професійної культури майбутніх фахівців, з'ясування ролі і місця елементів професійної культури в структурі особистості майбутнього фахівця та їх співвідношення із складовими частинами професійної компетентності, визначення факторів, які зумовлюють соціальне замовлення на рівень і структуру професійної культури фахівця певної сфери діяльності, визначення умов, цілей, принципів і функцій в процесі формування професійної культури майбутнього фахівця, а також відповідних шляхів, форм, методів і змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания: основы педагогики творчества. Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1988. 238 с.
2. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала. Москва : Изд-во Московского психолого-социального института ; Воронеж : НПО МОДЗК, 2004. 752 с.
3. Зиятдинова Ф. Г. Социальные проблемы образования. Москва : Издательство государственного гуманитарного университета, 1999. 282 с.
4. Енциклопедія освіти Акад. пед. наук; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Капська А. Й. Соціальна робота : деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ : УДЦССМ, 2001. 200 с.
6. Крилова Н. В. Культурология образования. Москва : Народное образование, 2000. 272 с.
7. Куницкая Ю. И. Философско-теоретическое основание изучения педагогического профессионализма. *Педагогика*. 2004. № 6. С. 21–25.
8. Санникова О. П. Эмоциональность в структуре личности. Одеса : Хорс, 1995. 334 с.
9. Семиченко В. А. Пути повышения изучения психологии. Киев : Магистр-S, 1997. 124 с.

10. Чернова Ю. К. Профессиональная культура и формирование ее составляющих в процессе обучения. Москва – Тольятти : Изд-во ТолПи, 2000. 163 с.

REFERENCES

1. Andreev V. I. Dialektika vospitaniya i samovospitaniya : osnovi pedagogiki tvorchestva [Dialectics of education and self-education: the foundations of the pedagogy of creativity]. Kazan, 1988. 238 p. [in Russian].
2. Derkach A. A. Akmeologicheskie osnovy razvitiya professionala [Acmeological foundations of professional development]. Moskva, Voronezh : NPO MODZK, 2004. 752 p. [in Russian].
3. Ziyatdinova F. G. Sotsialnyie problemyi obrazovaniya [Social problems of education]. Moskva, 1999. 282 p. [in Russian].
4. Entsiklopediya osviti [Encyclopedia of Education] Akad. ped. nauk; gol. red. V. G. Kremen. Kyiv : YurInkom Inter, 2008. 1040 p. [in Ukrainian].
5. Kapska A. Y Sotsialna robota : deyaki aspekty roboty z ditmi ta moloddyu [Social work: some aspects of working with children and youth]. Kyiv : UDTsSSM, 2001. 200 p. [in Ukrainian].
6. Krilova N. V. Kulturologiya obrazovaniya [Culturology of education]. Moskva, 2000. 272 p. [in Russian].
7. Kunitskaya Yu. I. Filosofsko-teoreticheskoe osnovanie izucheniya pedagogicheskogo professionalizma [Philosophical and theoretical basis for the study of pedagogical professionalism]. *Pedagogy*. 2004. #6. Pp. 21–25. [in Russian].
8. Sannikova O. P. Emotsionalnost v strukture lichnosti [Emotionality in the structure of personality]. Odesa - Hors, 1995. 334 p. [in Russian].
9. Semichenko V. A. Puti povysheniya izucheniya psihologii [Ways to Improve Your Study of Psychology]. Kiev : Magistr - S, 1997. 124 p. [in Russian].
10. Chernova Yu. K. Professionalnaya kultura i formirovanie ee sostavlyayuschih v protsesse obucheniya [Professional culture and the formation of its components in the learning process]. Moskva – Tolyatti : TolPi, 2000. 163 p. [in Russian].